

SAYGI DEĞERİNİN OKUL ORTAMINA YANSIMASI: KAYSERİ İLİ ÖRNEĞİ

REFLECTION OF THE VALUE OF RESPECT ON THE SCHOOL ENVIRONMENT: THE EXAMPLE OF KAYSERİ PROVINCE

ZEKİYE ALKAN BAŞKAN¹

Özet

Bu çalışmanın amacı saygı değerine dönük çeşitli davranışların okulda yansımalarını, öğretmen ve öğrenci görüşlerinden yola çıkarak tespit etmektir. Çalışma, karma araştırma yöntemi desenlerinden gömülü desen ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemi, Kayseri ilinde bulunan bir Anadolu Lisesi'nde görev yapan 6 öğretmen ve farklı sınıf düzeylerinde yer alan

104 öğrenciyi kapsamaktadır. Araştırmada öğretmenlerden elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Yapılan görüşmelerde, öğretmenlerin saygı değerinin öğrenci davranışlarına olumlu yansımadığını düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca eğitim-öğretim programlarının teoride yeterli ama pratikte yetersiz kaldığını, değerlere yönelik etkinlik odaklı çalışmaları zaman sıkıntısı açısından yapamadıklarını savunmuşlardır. Çalışmaya katılan öğrencilere uygulanan ölçek verileri SPSS 26 programı üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları öğretmen ve öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşleri arasında anlamlı, öğrenci saygı değeri ortalama puanlarının cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığını göstermiştir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak okullarda saygı değeri temelli etkinliklerin nicelik ve niteliği artırılmalı ve okul genelinde planlı/etkili düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca öğrencilere, sadece saygı değerini değil tüm değerleri işlevselleştirebilecekleri ortamlar sunulabilmeli şeklinde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Saygı, Okul, Öğretmen, Öğrenci

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the reflections of various behaviours towards the value of respect at school based on the views of teachers and students. The study was conducted with embedded design, one of the mixed research method designs. The sample of the study consists of 6 teachers working in an Anatolian High School in Kayseri province and 104 students at different grade levels. The data obtained from the teachers in the study were collected using semi-structured interviews. The collected data were analysed with descriptive analysis technique. In the interviews, it was determined that the teachers thought that the value of respect was not reflected positively on student behaviours. In addition, they argued that the education programmes were sufficient in theory but insufficient in practice and that they could not carry out activity-oriented studies on values due to lack of time. The scale data applied to the students participating in the study were analysed using SPSS 26 software. The results of the study showed that there was no significant difference between the views of teachers and students on the value of respect, and that the mean scores of students' value of respect did not differ significantly according to gender and grade level variables. Based on the results obtained, the quantity and quality of respect value-based activities in schools should be increased and planned/effective arrangements should be made throughout the school. In addition, it was suggested that students should be provided with environments where they can functionalise not only the value of respect but also all values.

Keywords: Values Education, Respect, School, Teacher, Student

¹Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
alkanzekiye@gmail.com

GİRİŞ

Değişen dünya düzeninde değer, norm ve ahlak kavramlarının gerek normal yaşantımızda gerekse eğitim alanında ifade ettiği anlamlar tüm dünyada farklılaşmaya başlamıştır. Bu kavramlar bir taraftan daha gelenekçi bir yaklaşımla ele alınırken diğer yandan da pek çok kesim tarafından üzerine tartışılan bir konu olarak gündeme gelmektedir (Cihan, 2014). Küresel anlamda yaşanan gelişmeler gerek dünya genelinde gerekse Türkiye’de yeni yetişen jenerasyona değerlerin kazandırılması konusundaki önemi artırmakta ve bu yönüyle özellikle okul öncesinden başlayarak tüm eğitim kademelerinde değerler eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmasını zorunlu kılmaktadır (Maden, 2018; Gözler, 2020).

Değerler insan davranışlarına bir şekilde yön vermektedir. Bireylerin davranışlarına yön veren ve hayatı anlamlandırmalarında onlara rehberlik eden değerlerin öğretimi hem birey hem de toplum açısından önem taşımaktadır. Kişilerin parçası oldukları topluma dahil olabilmeleri ve dengelenmiş bir kişilik geliştirebilmeleri, değerler eğitiminden geçmektedir (Acun vd., 2013). Toplumda artarak büyüyen ahlaki, etik ve akademik konulara çözüm getirmede değerler eğitimi ile bireylere; saygı, sevgi, sorumluluk, erdem, adalet vb. bireysel disiplin gibi davranışları kazandırmanın önemi büyüktür (Altan, 2011). Kişinin sahip olduğu değerler içinde yaşadığı toplumda yerinin belirlenmesinde toplumun diğer üyeleriyle verimli iletişim kurabilmesinde çok etkilidir (Ünal, 2011). Bu nedenle eğitimin amaçlarından belki de en önemlisi toplumun değerlerini koruyup, geliştirip bir sonraki nesle aktarmak olarak görülmelidir (Başçı Namlı, 2017).

Değerler eğitimi, eskiden beri Türk toplumu içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. İslam öncesi ve sonrası adı altında Türk tarihindeki yerinin incelenmesinin önemini vurgulayan Yıldırım ve diğerlerine göre (2017), İslamiyet öncesinde birlik, beraberlik, yardım, sabır, doğruluk ve iyilik gibi Türk ahlakının temellerini oluşturan değerlerin kitabeler, destanlar, ozanlar ile yeni nesillere aktarılmış; İslamiyet sonrasında ise medreselerde, camilerde, tekkelerde ve esnaf teşkilatlarında İslami öğretilere dayalı olarak verilen ahlak eğitimleri yolu ile gerçekleşmiştir. Günümüzde ise değerler eğitimi modern eğitim kurumlarının oluşmasıyla okullar yoluyla verilmektedir. Okullar akademik başarıya ulaşmakla birlikte değerler çerçevesinde yaşamlarını sürdürme becerisi kazanabilecek bireyler yetiştirmek misyonuna sahip olmalıdır. Ülkemizde de “Değer Eğitimi”, bir proje olarak 2011-2012 eğitim-öğretim yılında okullarda uygulamaya başlanmıştır. “Değerler erozyonuna bir çözüm arayışı” noktasından hareketle amaca yönelik hedefler belirlenerek her eğitim öğretim yılı için değerler okullarda, belirli bir program dahilinde farklı etkinliklerle öğrencilere aktarılmaktadır (Arıcı ve Maden, 2018; Cihan, 2014; Köse ve Demir, 2014).

Yenilenen eğitim-öğretim programlarında beceri ve değerler üzerine daha fazla yoğunlaşmış ve bu doğrultuda değerler, her bir branş bazında ders programlarında yerini almıştır. Bu değerler on kök değerden (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) olarak tüm öğretim programlarında yerini almıştır (Alabaş, 2018; Çöl, 2022; Gürültü vd., 2019). Bu kök değerlerden biri olan “saygı”, birçok bilgiyi ve değeri bünyesinde barındıran ve zemin oluşturan, öğrencilerin kazanması gerekli görülen temel bir değerdir (Altunsoy ve Başçı Namlı, 2021).

Yaşamın farklı alanlarıyla iç içe olan saygı birçok ahlak kuramının temelini oluşturur. Kant'ın söylediği insanlara araç değil amaç olarak bakmalıyız sözün temelinde insana saygı vardır. Saygı, insan yaşamını oluşturan bütün değerlerin esasını teşkil eder (Yazıcı, 2015).

Saygı karşımızdakine değer verdiğimiz hissettirmektir. Kişilere karşı her türlü farklılıklarına rağmen özen göstermektir. Saygı kişiler arasında bir iletişim köprüsü kuran önemli bir bağlamdır. Saygı ile kişi etrafından değer görebildiği gibi kendine ve etrafına değer vermeyi bilebilmelidir. Saygı toplum olmanın gerekliliğidir. Saygı; kendini ve çevresini önemseme, kırmaktan çekinme, değer verme, tüm farklılıklarıyla etrafındakileri kabullenmektir (Arıcı ve Maden, 2018).

Geleneksel eğitim sürecinin zayıf noktalarından biri, öğrenciye bir birey olarak bakmamaktadır. Okulda ve sınıfta öğretmen öğrencilerine rol model olduğunu bilmeli ve bu doğrultuda örnek davranışlar sergilemeli, öğrenciler tarafından sergilendiğinde de ödüllendirmelidir. Öğrencilerine farklılıklara karşı toleranslı olmalarını, birbirlerini dinleyerek saygı ortamı oluşturabileceklerini öğretmeli; bu ve benzeri davranışları artıracak ortamlar oluşturabilmelidir (Yazıcı, 2015). Eğitim-öğretim ortamlarının kişilere saygı değerini kazandırmada şüphesiz çok önemli bir yeri vardır. Okullar yalnızca müfredat kazanımlarının öğretildiği mekanlar olarak görülmemeli şahsına ve diğer kişilere saygı duyabilen bireylerin yetiştirildiği ve birçok değer öğretildiği yerler olmalıdır. Buradan hareketle okullar bilimsel ve temel değerlerin bireye kazandırılmasını amaçlayan kurumlardır (Ekşi, 2003: 79). Öğrenciler okulda istedikleri veya istemedikleri çok şeye şahit olurlar. Çünkü okullarda tüm öğrenmeler planlı olmayabilir. Gözlemledikleri olaylar öğrencilerin davranış deneyimlemelerini geliştirir. Değerler hakkında farkındalıklarının artmasına katkı sağlar. Bu sebeple öğrenme ortamlarını oluşturan unsurların değerler eğitimi pekiştirecek şekilde oluşturulması öğrencilerin istenilen değerleri kazanmasında çok etkili olacaktır. Değerler eğitiminin etkin olarak verilmesi için okul ortamının değerler eğitime yönelik vasıflara sahip olup olmadığı hususunda öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine başvurulmalı, fikirleri alınmalıdır. Elde edilen bulgular doğrultusunda değerler eğitiminde belirlenen problemlere yönelik çözümler üretilmesi önemlidir. Değerler eğitime yönelik çalışmalarda öğretmen ve öğrenci görüşlerinin ele alındığı yahut bir müfredat programı dahilinde değerler eğitime yer verildiği görülmüştür (Çengelci vd., 2013). Ancak alan yazında okul ortamına öğretmen ve öğrencilerin bakış açısıyla saygı değerinin yansımaları konu edinen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan yola çıkarak çalışmamız okul ortamını değerler eğitimi bakımından saygı değerinden yola çıkarak öğretmen ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirme gereksiniminden kaynaklanmıştır. Literatürde saygı değerini konu alan çalışmalarda belirtildiği üzere, programların öncelikli hedefleri arasında gösterilmesine rağmen saygı değerinin kazandırılmasına yönelik eksikliklerin olduğu görülmektedir. Saygı değerine ilişkin ulusal ve uluslararası kaynaklarda yapılmış kısıtlı düzeyde çalışma bulunmaktadır (Yazıcı ve Yazıcı, 2015). Saygı değerine ilişkin çalışmaların özsaygı, farklılıklara saygı ve Türk büyüklerine saygı değerlerine yönelik olduğu görülmüştür (Altunsoy ve Başçı Namlı, 2021).

Saygı değerinin etkin şekilde öğretimi ise öncelikle saygının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak araştırmaların yapılması ile sağlanabilir. Literatüre bakıldığında saygı kavramına yönelik araştırmalarda yaygın olarak saygının, değerler eğitimi açısından kıymetinin vurgulandığı, doğrudan saygı değerini konu edinen çalışmaların sayısının az olduğu görülmektedir. Okul ortamlarında kötü alışkanlıklar, saygı, sevgi eksikliği gibi davranışlarda artışların gözlemlendiği günümüzde (Külünkoğlu, 2017) saygı değeri ortaöğretimde öğretmen ve öğrenciler açısından incelenmesi gereken bir sorun olarak düşünülmektedir. Bu çalışma ile öğrenci ve öğretmen görüşlerinden yola çıkılarak saygı değerinin okul ortamına yansımaları tespit edilerek değerlendirme amaçlanmıştır.

AMAÇ

Büyüyen dünyada olduğu gibi toplumumuzda da şiddet ve güvensizlik içeren, saygı, sevgi, hoşgörüden uzak davranışlarda her geçen gün büyük bir artış gözlenmektedir. Toplumdaki insani değerlerin azalması gelecek nesiller için büyük bir tehdit oluşturabilir. Bu sebeple, eğitim sisteminin, iyi ve etkili insan yetiştirme amaçları doğrultusunda zaruri tedbirleri alması önem taşır (Deveci, 2009).

Bu bağlamda araştırmanın değer eğitime ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Temel değerlerden biri olan saygıya yönelik alan yazında az sayıda uygulamalı çalışma mevcuttur (Yazıcı, 2015).

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim düzeyindeki bir okulda öğrenci ve öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkılarak saygı değerinin davranışa yansımalarını belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır.

1. Ortaöğretim düzeyindeki öğretmen ve öğrencilerin saygı kavramına yönelik genel görüşleri hangi düzeydedir?
2. Ortaöğretim düzeyindeki öğretmen ve öğrencilerin saygı kavramına yönelik genel görüşleri arasında bir fark var mıdır?
3. Öğrencilerin ortaöğretimde saygı kavramına ilişkin genel görüşleri arasında;
 - a) Cinsiyet,
 - b) Sınıf düzeyideğişkenlerine göre anlamlı bir fark var mıdır?

Araştırma sonucu elde edilecek bulguların; öğretmen ve öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşlerini ortaya koymaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu katkının, saygı değeri öğretiminde eksikliklerin tespit edilmesine, yapılabilecek etkinliklere, sorunlara yönelik alternatif çözüm önerileri getirebilme, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine fayda sağlayabilme yönünde olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Ortaöğretim düzeyinde öğretmen ve öğrenci görüşleriyle saygı değerinin davranışa yansıma durumunu ortaya koymaya çalışan bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri eş zamanlı olarak ortaöğretim okulu öğretmenleri ve öğrencilerinden elde edilmiş, veriler birbirini bütünleyecek biçimde yorumlanarak sunulmuştur. Bu çalışmada, nitel ve nicel verilerin eş zamanlı ya da sıralı olarak toplandığı, yöntemlerden birinin verilerinin, diğer yöntemin verilerini desteklediği (Fırat vd., 2014) karma araştırma yöntemi desenlerinden gömülü desen yöntemi kullanılmıştır. Gömülü desen bir desenin daha geniş bir desen içerisinde yer alması ve bu şekilde birincil veri grubunu destekleyecek ikincil veri grubunun toplanmasını ve geniş bir bakış açısı kazanılmasını içermektedir (Kızılcapan vd., 2022, ss.195-242). Bu çalışmada da nicel verileri desteklemek için nitel veriler kullanıldığından gömülü desen tercih edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini Kayseri ili Kocasinan ilçesi 4.bölgede yer alan, araştırmacı tarafından ulaşılabilir durumda olan ve uygun görülen bir Anadolu Lisesi oluşturmaktadır. Okulda 1100 öğrenci ve 60 öğretmen bulunmaktadır. Okul öğretmenleri araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Öğretmenlerden 15' i çalışmaya katılmayı kabul etmiştir. Bu 15 öğretmenden seçkisiz (rastgele) yöntemle farklı branşlarda, farklı mesleki deneyime sahip ve eşit şekilde cinsiyet dağılımı oluşturacak şekilde 3 kadın 3 erkek toplamda 6 öğretmen çalışmaya dahil edilmiştir. Okulda 9,10, 11 ve 12.sınıflarda akademik başarıları farklı olan sınıflardan rastgele belirlenen şubelerden 48 kız, 56 erkek toplamda 104 öğrenciye ölçek uygulanmıştır. Araştırmayı uygulamak için kurumdan yazılı izin alınmıştır. Tabachnick ve

Fidell (2007), faktör analizi için uygun örneklem sayısının madde sayısının beş katı kadar olmasının uygun görüldüğünü ifade etmiştir.

Görüşme, insanların bir konu hakkında neyi ve neden düşündüklerini anlamak için onlarla sözlü iletişime girmektir. Görüşme daha çok, önceden belirlenmiş ve bir amaç için yapılan soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı etkileşimli bir eğitim süreci olarak tanımlanmaktadır. Görüşmenin asıl amacı, iletişim kurulan bireyin araştırılan konu hakkında duygu, düşünce ve inançlarının neler olduğunu ortaya çıkarmaktır (Çepni, 2009; Merriam, 2009; Patton, 2002). Bu nedenle mevcut araştırmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır (Bogdan & Biklen, 2007; Patton, 2002). Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanması ile ilgili süreçte araştırmacı tarafından öncelikle konu ile ilgili alan-yazın taraması yapılmış ve alan-yazından elde edilen verilerinden de yararlanılarak 2., 4. ve 9.sorulara ait sordalardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır (Siew vd., 2015). Oluşturulan görüşme formu ölçme değerlendirme alanında bir uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşünden elde edilen veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından soruların açıklığı, uygunluğu, yeterliliği gibi açılardan görüşme formu yeniden incelenmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme soruları ekte sunulmuştur. Öğretmenlere yapılacak olan görüşmenin konusu hakkında önceden bilgi verilmiş, daha sonra araştırmacı tarafından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler randevu alınarak katılımcıların görev yaptığı okulda sessiz ve sakin bir odada yüz yüze şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde ses kaydına izin veren katılımcılarla yaklaşık 25-30 dakika süren görüşmeler yapılarak sesleri kaydedilmiştir. Kaydedilen görüşmeler daha sonra bire bir yazıya dökülmüş ve analiz edilmiştir. Bu yolla öğretmenlerin saygı değerini yönelik görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların görüşleri “betimsel analiz” tekniği ile analiz edilmiştir. Öğretmenlere; görüşlerinin kodlanarak (Ö1, Ö2, Ö3...Ö6) çalışmada kullanılacağı yönünde bilgi verilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen kod ve temalar kategorize edilerek ana tema ve alt temalara göre bulgular bölümünde tablolarla gösterilmiştir.

Bir tek ve tanımlı psikolojik özelliği ölçerek araştırma verilerini elde etmek amacıyla geliştirilen ölçme araçlarının tümüne ölçek denilir (Erkuş, 2012). Ölçülecek değişkene yönelik kavramlar belirlenmelidir (Tezbaşaran, 2008). Ardından, bu kavramların somutlaştırılarak davranışsal göstergelerinin tespit edilmesi gerekir. Davranışsal göstergeleri belirlemek için içerik analizi yapılabilir, ilgili alan yazındaki araştırmalar incelenebilir, gözlem yapılabilir veya uzman görüşüne başvurulabilir (Akt: Yalçın, 2021). Buradan hareketle araştırmada okul ortamında gözlemlenen saygı değerine yönelik davranış örneklerinden yola çıkılarak değerler eğitimi ve saygı değeri konulu ilgili tezler ve akademik makaleler incelenmiştir. Alan yazından elde edilen bilgiler ışığında ölçeğin maddeleri oluşturulmuştur. Her bir madde istenilen davranışı ölçme düzeyi açısından, dil ve dilbilgisi yönünden, bilimsel açıdan, uygulanacak gruba uygunluğu gibi ölçütlere göre incelenmiştir. Maddeler, testin yapısına göre alanında uzman kişiler tarafından kontrol edilerek gerekli düzenlemeler yapılır (Atılgan vd., 2013). Bu bilgilerden yola çıkarak ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğine kanıt sağlamak amacıyla:

- Kapsam geçerliğine kanıt sağlamak için uzman görüşü,
- İlgili alan yazıda kullanılan ölçeklerle benzerlik ve farklılık incelemelerinin yapılması,
- Güvenirliğe kanıt sağlamak amacıyla Cronbach alfa güvenilirlik analizi yapılmıştır.

Araştırmada, öğrencilere iki bölümden oluşan “Okul Ortamında Saygı Değeri Konusunda Öğrenci Görüşlerini Belirleme” ölçeği Google form üzerinden çevrimiçi yoluyla uygulanmıştır. Forma giriş öncesinde veli rıza beyanı sayfası açılmış olup burada işaretleme yapmayan öğrenciler ölçek bölümüne geçiş yapamamıştır. Ölçeği cevaplandırmaya katılanların yanıtlarını etkilememesi soruları rahatça cevaplayabilmeleri için forma isim yazmaları istenmemiştir. Öğrencilerin cevaplarını samimi olarak doldurmaları gerektiği ve cevapların gizli tutulacağı

onlara açıklanmıştır. Ölçek sonuçlarının değerlendirilmesi, SPSS 26 paket programı kullanılarak bilgisayara aktarılmış, frekans ve yüzde analizleri, normallik testi, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD testi ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı .88 olarak bulunmuştur. Öğrencilere uygulanan ölçek verilerinin dağılımını anlamak için normallik testi yapılmıştır. Normallik test analiz sonuçlarına göre Skewness (çarpıklık) -0.435 , Kurtosis(basıklık) değeri ise 0.372 olarak bulunmuştur. Tabachnick (2013)' e göre Skewness(çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin $-1,5$ ile $+1,5$ aralığında olması verilerimizin normal dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Ölçeğin ilk kısmında öğrencilerin kişisel özelliklerine yönelik sorular ikinci kısmında ise, öğrencilerin okul ortamında saygı değerine yönelik görüşlerini belirlemek üzere hazırlanan maddeler bulunmaktadır. Öğrencilere uygulanan ölçek "Hiç Katılmıyorum -Tamamen Katılıyorum" aralığında değişen alan yazında sıklıkla kullanılan beşli Likert türüne uygun olarak düzenlenmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Her bir madde için Hiç Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4) ve Tamamen Katılıyorum (5) olmak üzere beş farklı durum bulunmaktadır. Ölçekte 17, 20 ve 21. maddeler olumsuz maddeler olup puanlamada bu maddeler tersine puanlanmaktadır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma neticesinde ulaşılan veriler "Öğretmenlerin Görüşlerine İlişkin Bulgular" ve "Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Bulgular" olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

Öğretmenlerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda uygulanan görüşme formundaki sorulara öğretmenlerin verdikleri cevaplardan kodlar oluşturulmuş ve ilgili tablolarda belirtilmiştir. Bazı sorularda öğretmenlerin bir soru içerisinde belirtmiş oldukları düşünceler birden fazla kodun altına alınmıştır. Bulgular Tablo 1 de verilen tema sırasına göre ayrıntılı bir şekilde ayrı ayrı incelenmiştir.

Tablo 1. Konuya İlişkin Oluşturulan Temaların Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	Temalar
Saygı	Saygı Kavramı Saygının önemi Okulda öğrencilerde gözlemlenen saygı değerine yönelik davranışlar Okulda öğrencilerden beklenen saygı değerine yönelik davranışlar
Öğretmenin rolü	Saygı değerini kazandırmada öğretmenin rolü
Öğretim programları	Saygı değerine yönelik öğretim programlarının yeterliliği
Okulun bulunduğu sosyal çevre	Sosyal çevrenin saygı değerine etkisi
Etkinlikler	Saygı değerini kazandırmak için yapılan etkinlikler
Nitelikli saygı Eğitimi	Değerler Eğitimi Okullarda nitelikli saygı eğitimi/Öneriler

Saygı Kavramı

Tablo 2. “Saygı Kavramı Sizde Neyi İfade Ediyor?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Farkındalık		X	X			X
Bilinçli olmak	X					X
Empati kurabilmek				X		
Farklılıkları	X	X	X	X	X	
kabullenmek						
Bencil olmamak					X	X

Tablo 2 incelendiğinde saygı kavramı için katılımcıların farklı ifadeler kullandıkları görülmektedir. Katılımcılardan Ö6 : “*Farkındalık sahibi olmayı, bilinçli yaşamayı ifade eder. Bu dünyada bir değer olduğumuzu ama dünyanın tek sahibi olmadığımızı ifade eder.*” şeklinde açıklamıştır. Katılımcılardan Ö4: “*...Saygı; empati duygusu temelinde kişinin kendisi için görmek istediği davranışları karşısındaki için de göstermek, farklılıkları kabullenmek, edepli olmak, insana değer vermektir bana göre.*” demiştir.

Saygının önemi

Tablo 3. “Okulunuzda Kazandırılmaya Çalışılan Değerler Arasında Saygının Önemi Ya Da Yeri Nedir?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Birinci sırada	X	X				
Temel değer				X	X	X
Yok			X			

Tablo 3 incelendiğinde “Okulunuzda kazandırılmaya çalışılan değerler arasında saygının önemi ya da yeri nedir?” sorusuna Ö3 hariç diğer katılımcıların benzer olumlu yönler ifade ettikleri görülmektedir. Soruya yönelik Ö3’ ün olumsuz ifadesi aşağıda belirtilmiştir.

“Yani çok da saygıya dikkat edildiğini önem verildiğini düşünmüyorum çünkü okulda saygının farklı boyutları var. Okul idaresi bir boyutu, veli-aile bir boyutu öğretmen bir boyutu, öğrenci bir boyutu öğretmenlerden bazıları dikkat ediyor saygıya kazandırmaya da çalışıyor. Ama tüm öğretmenlerde ortak bir şey olmadığı için etkili olmuyor. İdare yönetiminin tutumu öğrenciye bakışı da çok önemli bir husus. Çok önemsendiğini düşünmüyorum. Hala klasik geleneksel davranışların eğitime yansımaları devam ediyor.”

Okulda öğrencilerde gözlemlenen saygı değerine yönelik davranışlar

Tablo 4. “Öğrencilerinizde Saygı Değerine İlişkin Hangi Davranışları Görüyorsunuz?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Başkalarını Dinlememe	X	X	X	X	X	X
Arkadaşlarına takma isimler yakıştırma	X	X	X	X	X	X

Okulda saygılı davranışlarda yetersizlik gerektiğinde özür dileyebilme Gereksiz zamansız uygunsuz konuşabilme Başkasının hakkına saygısızlık	X	X	X	X		X
	X	X			X	
	X		X	X	X	X
	X	X	X	X	X	X

Tablo 4’de görüldüğü üzere öğretmenlerin öğrencilerde saygı değerine ilişkin gördükleri davranışlara yönelik görüşleri olumsuz eğilimdedir. Altı öğretmen de öğrencilerin birbirlerini saygıyla dinlemediklerini, kantin sırasında en önde tanıdığı bir arkadaşı varsa sıra beklemeden onun yanına geçebileceğini belirtmiştir. Katılımcı Ö3: “...derslerde mesela bir konuyu tartıştığımızda parmak kaldırıyor bir öğrenci fikrini beyan etmeye çalışıyor. Ama onu çok az dinleyen oluyor hatta bazıları da öğrencinin fikriyle alay etmeye başlıyor. Bunları engellemeye çalışıyoruz. Ama o kadar yaygın ki çok kökleşmiş bir sorun.” şeklinde açıklamıştır. Okulda, sınıfta diğer öğrencilere nasıl davranırlar, saygılı davranırlar mı sorusu sonda olarak sorulmuştur. Örneğin katılımcılardan Ö1 “...derslerde gördüklerimiz öğrencilerin birbirlerini çok fazla saygı ile dinlemediği, söz hakkı almadan konuşabildikleri yönünde.” olarak açıklamıştır. “Arkadaşlarına/öğretmenlerine karşı yanlış bir şey yaptıklarında özür dilerler mi?” sonda sorusuna görüşülen öğretmenlerden 3 ‘ü olumlu cevap vermiştir. Katılımcılardan Ö6 “...Öğretmenlerinden daha kolay özür dileyebiliyorlar. Ancak bunu arkadaşlarına karşı çok da kolay yapmıyorlar.” şeklinde açıklamıştır. Özür dilemenin anlamını kaybettiğini düşündüğünü dile getiren Ö3: “...Yani çok kolay özür diliyorlar evet mesela bana karşı yanlış bir şey yaptıklarını fark ettiklerinde çok kolay hemen özür diliyorlar ama bu davranışa yansımaya bir özür. Davranışları aynı kalıyor hiçbir şey fark etmiyor. Ben bunu fark ettiğimde en güzel özür davranış değişikliği diyorum. Yani özürün kıymeti kalmadı maalesef gözlemlediğim kadarıyla.”

Okulda öğrencilerden beklenen saygı değerine yönelik davranışlar

Tablo 5. “Öğrencilerinizin Saygı Değerine İlişkin Hangi Davranışları Göstermelerini İstersiniz?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Birbirlerini dinleme Yaşamın her alanında saygı, Sorumluluk sahibi olma Başkalarının haklarına saygı Kurallara uyma	X		X			
		X				
		X				
				X	X	
	X	X			X	X

Tablo 5’ de görüldüğü üzere öğretmenlerin öğrenciler de saygı değerine ilişkin görmek istedikleri davranışlara yönelik görüşleri “Başkalarına saygı, birbirlerine saygı, birbirlerini dinleme” yönündedir. Katılımcılardan Ö2 ‘nin yaşamın her alanında saygı ve sorumluluk sahibi olma kodları altına giren ifadesi şu şekildedir:

“Saygıyı her alanda görsün okulda, hastanede, otobüste. Sorumluluklarını yapmanın bir saygı olduğunu, derse zamanında gelmenin bir saygı olduğunu bilsin. Ama ne yazık ki bu bahsettiklerimi çoğu zaman göremiyorum.”

Saygı değerini kazandırmada öğretmenin rolü

Tablo 6. “Öğrencilerin Saygı Değerine İlişkin Davranışları Göstermesinde Öğretmenlerin Rolü Nedir?” Sorusuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Rol model olma	X		X			X
Empati becerisi kazandırma		X	X	X	X	X
Bireysel görüşmeler yapma		X				X

Tablo 6'ya göre katılımcılardan 5'i empati becerisi kazandırmada öğretmenlerin etkili olabileceğini belirtmişlerdir. Bu konuda görüş bildiren Ö6: “...Her zaman ve her yerde kendileri için gösterilmesini isteyecekleri tutum ve davranışları göstermelerini isterim...” şeklinde belirtmiştir. Öğretmen rolünün empati becerisi kazandırma yönünde olduğunu belirten katılımcılara (Ö2, Ö3, Ö4, Ö5 ve Ö6) öğrencilerinizi başkalarına saygılı olmaya nasıl yönlendirirsiniz sonda olarak sorulmuştur. Örneğin Ö3: “Kesinlikle yönlendiririm dediğim gibi daha önceden de söylemiştim empati yaptırmaya çalışırım etkinlikler yaptırım örnek olayları sınıfta kullanırım.” şeklinde açıklamıştır.

Saygı değerine yönelik öğretim programlarının yeterliliği

Tablo 7. “Öğretim Programları Saygı Değerini Kazandırabilecek Yeterliğe Sahip Midir?” Sorusuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Yeterli			X			X
Yetersiz	X	X				
Kısmen				X	X	

Tablo 7' e göre katılımcıların öğretim programlarını değerlendirmede eşit oranda farklı düşündükleri görülmektedir. Öğretim programlarının saygı değerini kazandırmada yeterli olduğunu düşünen katılımcılardan Ö3: “...Her şey bence güzel kurgulanmış her öğretim programında var her branşta değerler eğitimine önem veriyor Milli eğitim. İstiyor ama işte program öğretmen faktörü burada çok önemli eğer öğretmen bunu derslerinde yapmak istemiyorsa yapmıyor yani. Program etkili olmuyor...” şeklinde açıklamıştır. Ö2 'nin öğretim programlarını yetersiz bulma kodu altına giren ifadesi “...eğitim öğretimde sadece öğretim boyutuna odaklı bizim öğretim programımız. Hiçbir şekilde eğitim boyutu yok ortada. Buna çok daha fazla değer verilmesi gerektiğine inanıyorum. Yani bu örtük program için. Öğretmenlerin bu örtük programı uygulayabilmesi için zaman gerekli.” şeklindedir.

Sosyal çevrenin saygı değerine etkisi

Tablo 8. “Okulunuzun Bulunduğu Sosyal Çevre Saygı Eğitimini Nasıl Etkilemektedir?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Olumlu	X	X				
Olumsuz			X	X	X	X

Tablo 8 ‘e göre katılımcıların çoğu okulun bulunduğu sosyal çevrenin saygı eğitimini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan Ö5 “Çevremizdeki her birey bizi etkiler. Okulumuzun sosyal çevresi biraz dar. O yüzden daha çok saygı okul ortamında birbirimizden gördüğümüz bir değer.” şeklinde belirtmiştir.

Saygı değerini kazandırmak için yapılan etkinlikler

Tablo 9. “Saygı Değerini Kazandırmak İçin Ne Tür Etkinlikler Yapıyorsunuz?” Sorusuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Okul panosu hazırlama				X	X	
Sosyal ödevler verme			X			
Sözlü anlatım	X	X		X	X	X

Tablo 9 incelendiğinde katılımcılardan Ö3 hariç diğer katılımcıların (Ö1, Ö2, Ö4, Ö5 ve Ö6) saygı değerini kazandırmada sözlü anlatım etkinliğini kullandıkları görülmektedir. Katılımcılardan Ö5: “...Olay ve durumlarla ilgili açıklamalar yapıyoruz. Öğrencilerin görüşlerini alıyoruz. Örnek yazı ve resimleri panolara asıyoruz.” şeklinde soruyu cevaplamıştır. Katılımcılardan Ö6 ise soruya cevabı şu şekildedir: “Ses tonunu doğru kullanmak, göz teması kurarak konuşmak, beden dilini doğru kullanmak, okuduğu metinlerden saygı değerini buldurmaya yönelik sorular sormak, törenlerde öğrencileri gözlemleyerek yanlış davranışların fark edilmesini sağlayarak farkındalığı attırmak.”

Ö3:“...Bir de ‘ Erdemlerimizle Varız’ isimli okulumuzun da katıldığı bir projeden bahsetmiştim o proje kapsamında 9-10-11’lerin tümünde derslerimizde aylık değerleri kazandırmaya yönelik sosyal ödevler veriyor ve ödevleri değerlendiriyoruz.” şeklinde yaptıklarını ifade etmiştir.

Değerler Eğitimi

Tablo 10. “Değerler Eğitimi İle İlgili Hizmet İçi Eğitim, Kurs Veya Seminerlere Katıldınız Mı?” Sorusuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Evet,(Benzer nitelikli eğitimler)	X		X			
Hayır		X		X	X	X

Tablo 10’ a göre katılımcılardan sadece Ö1 ve Ö2’nin değerler eğitimine yönelik hizmetiçi eğitim, kurs veya seminerlere katıldığı görülmektedir. Ö1 kodlu katılımcı katıldığı eğitimi “*Tamamı ile ilgili değil ama bir iki tane değerler eğitimine yönelik seminer aldım.*” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan Ö3 ise “*Kayseri ili genelinde yürütülen okulumuzun da dahil olduğu Erva projesi kapsamında bilgilendirici ve projenin uygulanışına dönük eğitimler aldım.*” olarak açıklamıştır.

Okullarda nitelikli saygı eğitimi/Öneriler

Tablo 11. “Okulda Daha Nitelikli Bir Saygı Eğitimi İçin Önerileriniz Nelerdir?” Sorusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Kodlar	Katılımcılar					
	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6
Akran eğitimi						X
Eğitim koçluğu						X
Aile-okul işbirliği	X		X			X
Toplu planlı Etkinlikler	X		X			
Rol model olma				X	X	
Öğretim programlarının düzenlenmesi		X				

Tablo 11’ e göre katılımcıların çeşitli öneriler sundukları görülmektedir. Toplu ve planlı etkinliklerin önemini vurgulayan Ö1: “*...bütünleşik bir şekilde bütün öğretmenlerin, idarecilerin beraber belli bir plan program içerisinde öğrencileri saygı konusunda eğitmeleri ve yönlendirmeleri gerekir.*” şeklinde açıklamıştır. Diğer taraftan Ö2 ise öğretim programlarının düzenlenmesi gerekliliğini “*...Talim Terbiyenin bir an önce el atıp örtük programı resmi uygulanması gereken zorunlu bir hale getirmesi lazım. Yani haftada bir saat rehberlik dersi ile çözebileceğiniz bir şey değil.*” şeklinde ifade etmiştir.

Farklı bir öneri olarak katılımcılardan Ö6 akran eğitimi ve eğitim koçluğunu öneren düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: “*Eğitim Koçluğu gibi bir uygulama yapılabilir. Üst sınıf alt sınıf öğrencileri arasında akran eğitimi çalışması olabilir.*”

Öğrencilerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, öğrencilere uygulanan ölçek verilerinin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Öğrencilerin sorulara verdikleri cevaplar ışığında oluşan nicel verilerin çözümlenmesinde SPSS 26. 0 istatistik paket programından yararlanılmıştır.

Tablo 12. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Özellik	Sayı(f)	Yüzde(%)
Cinsiyet		
Kız	48	46
Erkek	56	54
Annenin Öğrenim Durumu		
İlköğretim	32	30,8
Ortaöğretim	54	51,9
Lisans	15	14,4
Yüksek lisans	3	2,8
Doktora	-	-
Babanın Öğrenim Durumu		
İlköğretim	16	15,4
Ortaöğretim	56	53,8
Lisans	26	26
Yüksek lisans	6	5,8
Doktora	-	-
Annenin Mesleği		
İşçi	6	5,8
Memur	4	3,8
Diğer	13	12,5
Ev Hanımı	81	77,8
Babanın Mesleği		
İşçi	41	39,4
Memur	12	11,5
Diğer	51	49
Sınıf		
9.sınıf	23	22
10.sınıf	25	24
11.sınıf	27	26
12.sınıf	29	28
Toplam	104	100

Araştırmaya ortaöğretim okulunda 9, 10, 11 ve 12. sınıfta öğrenim gören toplam 1100 öğrenci arasından akademik başarısı farklı olan sınıflardan rastgele belirlenen şubelerden 48 kız, 56 erkek toplamda 104 öğrenciye ölçek uygulanmıştır. Tablo 12’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin % 46’sını kızlar, % 54’ünü erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin annelerinin % 30,8’i ilköğretim, %51,9’ unu ortaöğretim, %14,4’ünü üniversite ve %2,8’i ise yüksek lisans mezunudur. Doktora mezunu ise bulunmamaktadır. Öğrencilerin babalarının %15,4’ünü ilköğretim, %53,8’ini ortaöğretim, %26’ sını üniversite ve %5,8’i ise yüksek lisans mezunudur. Doktora mezunu ise bulunmamaktadır. Öğrencilerin ailelerinin mesleklerine bakıldığında ise, annelerinin %77’sinin ev hanımı, %5,7’sinin işçi, %3,8’inin memur, %12,5’inin diğer olduğu; öğrencilerin babalarının ise %39,4’ünün işçi, %11,5’inin memur ve %49’unun diğer olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Normallik Ve Kolmogorov-Smirnova Test Analiz Sonuçları

	N	Ortalama (Mean)	Ortanca (Median)	SD	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Min	Max
Sayı	104	3,58	3,60	.666	-.435	.372	1,47	5,00
Ortalaması								
		Statistic		df		Sig.		
		.054		104		.200		

Öğrencilere uygulanan ölçek verilerinin dağılımını anlamak için normallik testi yapılmıştır. Tabachnick’ e (2013) göre Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin -1,5 ile

+1,5 aralığında olması verilerimizin normal dağılım gösterdiğini belirtmektedir. Yapılan normal dağılım testi, ortalama (mean=3,58) ve median (medyan=3,60) değerlerinin birbirine yakın olduğunu, veri setinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Örneklem sayımız 30'dan fazla olduğu için yapılan Kolmogorov-Smirnova testine göre de verilerimiz normal dağılım göstermektedir (0,200>0,05).

Tablo 14. Ölçeğin Cronbach Alfa Güvenilirlik Katsayısı

Güvenilirlik test sonucu	Cronbach's Alpha	N of Items
	.880	15

Tablo 14'te de görüldüğü gibi bu ölçekten elde edilen puanların Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .88'dir. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı bir testin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla yaygın olarak kullanılan bir istatistiksel tekniktir Katsayı 1'e yaklaştıkça ölçekte yer alan maddelerin birbiriyle tutarlı ve aynı özelliği yoklayan maddeler olduğu anlaşılır. Bu uygulanan ölçeğin güvenilirlik sağladığını göstermektedir (Terzi, 2019).

Tablo 15. Ölçekte Yer Alan Maddelere Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Ortalamaları

Madde	Mean(Ortalama)
Öğretmenlerimiz bizi başkalarına saygılı olmaya yönlendirir.	3,92
Öğretmenlerimiz okul içindeki sorunlarda barış ve saygı çerçevesinde çözümler üretmemize yardımcı olur.	3,68
Öğretmenlerimiz ailemize ve arkadaşlarımıza karşı saygılı olmaya bizleri teşvik eder.	3,96
Öğretmenlerimiz sınıf kurallarını belirlerken fikirlerimize başvururlar.	3,09
Okulumuzda birbirimizi saygıyla dinlemeyi öğreniriz.	3,20
Okulumuzda arkadaşlarımızla, öğretmenlerimizle aramızdaki saygıyı geliştirici etkinlikler düzenlenir.	2,64
Okulumuzda ve sınıfımızda herkes birbirine saygılı davranır.	2,65
Okulumuzda saygılı öğrenciler öğretmenler tarafından örnek gösterilir.	3,76
Okulda gösterdiğimiz davranışlarımızın doğru ya da yanlış olması öğretmenlerimiz tarafından önemsenir	3,87
Okulumuzda öğretmenlerimiz bize karşı saygılı davranırlar.	3,67
Arkadaşlarıma hoşlanmayacakları isimler takarım.	1,89
Arkadaşım konuştuğunda sözünü kesmeden onu dinlerim.	4,02
Arkadaşlarıma / öğretmenlerime karşı yanlış bir şey yaptığımda özür dilerim.	4,33
Öğretmen ders anlatırken arkadaşlarımla konuşurum.	2,38
Kantin sırasında en önde tanıdığım bir arkadaşım varsa sıramı beklemeden onun yanına geçerim.	2,75

Öğrenciler en düşük oranda görüşü $X=1.89$ ortalamayla "Arkadaşlarıma hoşlanmayacakları isimler takarım." maddesine, $X=2,38$ ortalamayla "Öğretmen ders anlatırken arkadaşlarımla konuşurum." maddesine, $X=2,64$ ortalamayla "Okulumuzda arkadaşlarımızla, öğretmenlerimizle aramızdaki saygıyı geliştirici etkinlikler düzenlenir." maddesine, $X=2,75$ ortalamayla "Kantin sırasında en önde tanıdığım bir arkadaşım varsa sıramı beklemeden onun yanına geçerim." maddesine, en yüksek oranda görüşü ise $X:4,33$ ortalamayla "Arkadaşlarıma/öğretmenlerime karşı yanlış bir şey yaptığımda özür dilerim." maddesinde sergilemişlerdir. Bu verilerden hareketle; öğrencilerin okulda saygı değerini geliştirecek öğretecek etkinlikler konusunda "Kararsız" kaldıkları, özür dileme, arkadaşlarına hoşlanmayacakları isimler takmama, kantin sırasına uyma davranışlarına olumlu bakış açısı sergiledikleri söylenebilir.

Tablo 16. Ortaöğretim Öğrencilerinin Saygı Değeri Puanlarının Öğrencinin Cinsiyeti Değişkenine Göre Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	ss	t	sd	p
Genel Anket	Kız	48	3,64	,69	,838	102	,404
Ortalama	Erkek	56	3,53	,64			

Bağımsız grup t testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t = .838$; $p < .05$). Kız öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşleri ($X=3,64$), erkek öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşlerinden ($X=3,53$) daha olumludur.

Tablo 17. Ortaöğretim Öğrencilerinin Saygı Değeri Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Sınıf Düzeyi	N	X	ss	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Karelere Ortalaması	F	p
9. sınıf (1)	23	3,64	,637	G.Arası	1,87	3	,626	1,428	,239
10.sınıf(2)	25	3,54	,831	G.İçi	43,82	100	,438		
11.sınıf(3)	27	3,76	,649						
12.sınıf(4)	29	3,40	522	Toplam	45,69	103			
Toplam	104								

Tablo 17’da belirtilen sonuçlardan yola çıkarak üzere ortaöğretim öğrencilerinin saygı değeri puanları ile sınıf düzeyi değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda sınıf düzeylerinin aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($F=1,428$; $.239$, $p > .05$). Sınıf seviye ortalamalarına bakıldığında (Min:1, Max: 5 aralığında $X: 3,58$) olumlu görüş belirttikleri söylenebilir. Levene’s testi grup dağılım varyanslarının homojen olduğunu göstermiştir ($p = .395 > .05$). ANOVA sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analiz testi uygulanmıştır.

Test of Homogeneity of Variances

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,002	3	100	.395

Varyansların homojen olması sebebiyle LSD çoklu karşılaştırma analizi yapılmıştır.

Tablo 18. LSD Çoklu Karşılaştırma Analizi Sonuçları

SINIF DÜZEYİNİZ	SINIF DÜZEYİNİZ	Mean (Ortalama)	SD	Sig.
9.SINIF	10.SINIF	,09125	,19128	,634
	11.SINIF	-,12238	,18785	,516
	12.SINIF	,23368	,18485	,209
10.SINIF	9.SINIF	-,09125	,19128	,634
	11.SINIF	-,21363	,18375	,248
	12.SINIF	,14244	,18068	,432
11.SINIF	9.SINIF	,12238	,18785	,516
	10.SINIF	,21363	,18375	,248
	12.SINIF	,35607*	,17705	,047
12.SINIF	9.SINIF	-,23368	,18485	,209
	10.SINIF	-,14244	,18068	,432
	11.SINIF	-,35607*	,17705	,047

*. The mean difference is significant at the 0.05 level

Post-hoc LSD testi sonucu 11.sınıf öğrencilerinin 12.sınıflara kıyasla saygı değerine ilişkin olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir ($p>.05$).

SONUÇ –TARTIŞMA

Bu araştırmada, ortaöğretim kademesinde yer alan bir okulda öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda saygı değerinin davranışa yansımaları incelenmiştir. Araştırmaya Kayseri İli Kocasinan İlçesine 4.bölgede bulunan resmi orta öğretim kurumlarından bir Anadolu Lisesinden 6 öğretmen ve 104 öğrenci katılmıştır. Araştırma bulguları, çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşme formuna verdikleri cevaplarla, öğrencilere uygulanan ölçek verilerinin SPSS analiziyle elde edilmiştir.

Araştırmada öğretmen ve öğrencilerin okulda saygı değeriyle ilişkili görüşlerinde örtüşen noktalar olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Öğrencilerin uygulanan ölçekte yer alan “Okulumuzda arkadaşlarımızla, öğretmenlerimizle aramızdaki saygıyı geliştirici etkinlikler düzenlenir.” cümlesine verdikleri cevapların düşük puan oluşturması ($X=2,64$) öğretmenlerin görüşlerinde saygı değerini kazandırmaya yönelik planlı etkinliklere yer vermemesi birbirini destekler niteliktedir. Öğretmenlerin saygı değerini kazandırmada kullandıkları etkinliklerin model olma ve telkin yöntemi olduğu görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde bu yöntemler dışında değer öğretiminde kullanılan başka yöntemlerde (Çoban, 2016; Dilmaç, 2002; Gündüz, 2014; Kasapoğlu, 2013) vardır. Model olma, olay ve durumlarla ilgili açıklamalar yapma gibi telkin yöntemlerinin saygı değerini kazandırmada etkili olduğu fakat devamlılık ve sürdürülebilirlik açısından yeterli olmadığı bilinmektedir (Altunsoy, 2021; Sezer vd., 2017). Görüşülen öğretmenlerin değerler eğitimi ile ilgili hizmet içi eğitim, seminer veya kurslara katılmadığı da göz önünde bulundurulursa, öğretmenlere değerleri öğrencilere kazandırmada konuya yönelik hizmet içi eğitim, seminer gibi etkinliklerin katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Ancak bu eğitim ve etkinliklerin niteliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılabilecek uygulamaların öğretmenlerde farkındalık oluşturarak en doğru şekilde pratiğe nasıl geçirileceği üzerinde düşünülmalıdır (Aksoy, 2017).

Araştırma bulgularına göre öğretmenler öğrencilerin saygı değerine yönelik davranışlara sahip olmalarında olumsuz görüş bildirmektedirler. Öğrencilerin birbirlerini saygıyla dinlemediklerini, Arkadaşlarına hoşlanmayacakları isimler takabildiklerini, okulda, sınıfta diğer öğrencilere saygılı davranmadıklarını, Öğretmen ders anlatırken arkadaşlarıyla konuştuklarını, kantin sırasına uymayabileceklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler ise benzer sorulara farklı cevaplar vermişlerdir. Ölçek sonuçlarına göre öğrencilerin “Arkadaşlarınıza hoşlanmayacakları isimler takar mısınız?”, “Öğretmen ders anlatırken arkadaşarımla konuşurum.”, “Kantin alışverişinde ön sırada tanıdığım bir arkadaşım varsa sıramı beklemeden onun yanına geçerim.” maddelerine düşük puanla katılım sağladıkları görülmektedir. Bu durum okulda saygı değerinin davranışa yansımada anlam karmaşası olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ölçek sonuçlarına göre öğrenciler; “Öğretmenlerimiz sınıf kurallarını belirlerken fikirlerimize başvururlar.” maddesinde $X=3,09$ puan ortalamasıyla “Kararsız” kalmışlardır. Görüşmeye katılan her bir öğretmen sınıf kurallarını belirlemede öğrenci fikrine başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu farklılık öğrencilerin bu süreçte daha aktif daha planlı rol alarak görüşlerinin dikkate alınması gerekliliği olarak yorumlanabilir. Öğrencilerin düşüncelerini ortaya koyma ya da konulan kurallara uyma, kurallara saygı gösterme konusunda farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu gösterebilir. Sınıf kuralları öğrencilerin sınıf ve okuldaki davranışları üzerinde etkili olduğu gibi okul ortamının diğer paydaşlarını değerlendirmede de önemli bir yere sahiptir (Çengelci vd., 2013).

Öğrencilerin ölçek maddelerinde “Öğretmenlerimiz bizi başkalarına saygılı olmaya yönlendirir.”, “ Öğretmenlerimiz okul içindeki anlaşmazlıklarda barışçı ve saygı çerçevesinde çözümler üretmemize yardımcı olur.” , “ Öğretmenlerimiz bizi ailemize ve arkadaşlarımıza karşı saygılı olmaya teşvik eder.” maddelerine olumlu yanıt vermişlerdir. Bu bağlamda araştırmanın gerçekleştiği okulda öğretmenlerce saygı değerinin önemsendiği söylenebilir. Ancak öğrencilerin ölçekte yer alan “Okulumuzda ve sınıfımızda herkese saygılı davranılır.” madde puan ortalamasının düşük olduğu ($X=2,65$) , “Arkadaşım konuştuğunda sözünü kesmeden onu dinlerim.” madde puan ortalamasının yüksek olduğu görülmektedir ($X=4,02$). Bu durum da saygı değerinin okulda davranışa dönüştürmede yeterli olmadığı, saygı kavramının anlamından uzak bir zemine oturtulmuş olabileceği düşünülebilir.

Öğretmenler öğretim programlarının saygı değerini kazandırabilecek niteliğe sahip olduğunu ancak uygulamada noksanlıklar ve hatalar olduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma sebep olarak Sezer (2017) ‘in ‘Öğretim müfredat kapsamının ağır olması ve sınıf düzeyleri arası geçişte akademik başarıyı ölçmeyi amaçlayan sınavların olması, değerler eğitiminin ertelenmesine bilgi edindirme odaklı öğretim ortamlarının oluşmasına neden olmaktadır.’ görüşüyle de örtüşmektedir.

Öğretmenlerin öğrencilerinde gözlemledikleri saygı değerine yönelik davranışları daha çok öğrencilerin sınıfa girdiklerinde ayağa kalkmaları, büyüklerini görünce kendilerine çeki düzen vermeleri hususundadır. Ancak öğrencilerin birbirlerine göstermeleri gereken saygı değerine yönelik davranışlar açısından öğretmenlerin görüşü olumsuz eğilimdedir. Bu durum öğrencilerin saygı değerini her ortamda, her durumda, her bir kişiye karşıya uygulamaları bilgisine ters düşmektedir. Bu durum verimli bir saygı eğitimi için planlı programlı rastlantıdan uzak bir eğitim sürecine duyulan ihtiyaca işaret etmektedir.

Araştırma sonucunda ailenin gelir düzeyine göre öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşlerinde tutumlarında bir farklılaşma belirlenmemiştir. Bu sonuç Gömleksiz’ in (2011) araştırma sonucu ile paralellik içindedir.

Türk (2011) araştırmasında anne ve babanın öğrenim düzeyi ile öğrencilerin değerleri kazanma düzeyleri karşılaştırıldığında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Bu sonuç mevcut çalışmanın sonucuyla örtüşmemektedir. Araştırmamızda anne ve babanın öğrenim durumu ile öğrencilerin saygı değerine yönelik görüşleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Gömleksiz (2007), Gömleksiz (2011), Keskin (2008)’ de saygı değerinin öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından farklılık gösterdiği belirtilmiştir. Bu çalışmaların kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla saygı değerini daha fazla önemsedikleri yönünde ortaya koydukları sonuç araştırmamızın sonucunu destekler niteliktedir. Araştırmamızda da kız öğrencilerin saygı değerine yönelik cevap puan ortalamaları ($X=3,64$), erkek öğrencilerin saygı değerine yönelik cevap puan ortalamalarından ($X=3,53$) daha olumludur. Bu durum alan yazı araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırmamızda Tek yönlü varyans analizine (ANOVA) göre öğrencilerin saygı değeri puanları ile sınıf düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmama ile birlikte 11.sınıf düzeyindeki öğrencilerin 12. Sınıf öğrencilerine göre saygı değerine yönelik görüşleri daha olumludur. Araştırmaya dahil olan öğrencilerin sınıf seviyeleri arasında büyük bir farklılığın olmaması Ünüvar (2007)’ın yaptığı çalışma ile de örtüşmektedir. Ayrıca lise öğrencilerinin ergenlik dönemlerinin benzer ya da aynı aşamalarında olabilecekleri de farklılığın ortaya çıkmasını engellemiş olabileceği düşünülmektedir (Ünüvar, 2007).

Sonuç olarak öğretmen ve öğrenci görüşleri; temel bir değer olduğu kabul edilen saygıdeğerinin okul ortamına olumlu yansıtılmadığını göstermektedir. Saygı değerinin okul ortamına yansımaları konusunda; anlam karmaşıklığı, bu kök değerlerin öğrenciler arasında farklı anlaşıldığı, duruma, kişiye, olaya göre saygı davranışının istikrarlı ve kalıcı olarak sürdürülemediği görülmektedir. Saygı değeri açısından okul kültürü oluşmadığı da ortaya çıkmaktadır. Saygı değerine yönelik örnek davranışları göstermede öğretmen ve öğrenciler arasında olumsuz eğilimde bir fark görülmektedir. Saygı kavramı okulda belirli bir zemine oturtulamamıştır. Bu durum uygulanan ölçek ve görüşme formu sonrasında öğretmen ve öğrencilerin verdikleri cevaplar karşılaştırıldığında anlamlı bir fark oluşmasıyla desteklenmektedir. Buradan yola çıkarak saygı değeri eğitiminde, öğretmenler ile öğrencilerin, görüş ve beklentileri doğrultusunda bütüncül bir yaklaşımla gerekli düzenlemelerin yapılması önerilebilir. Araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında, okullarda saygı değeri eğitim durumunu farklı değişkenlerle, geniş kapsamda ortaya koyabilecek incelemeler yapılması önerilebilir. Butür inceleme sonuçlarına araştırma bulgularımızın katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma sonucunda öğretim programına sadece saygı değeri değil tüm değerlerle yönelik örnek etkinlikler ya da müstakil ders konulması, okullarda değerler eğitimi için özel zaman ayrılması gibi öneriler getirilmiştir.

ÖNERİLER

Araştırma bulguları ışığında şu öneriler sunulabilir:

- Varolan eğitim-öğretim programında değerler eğitimi içinde yer alan kök değerlerden biri olan 'saygı' değerini kazandırmaya yönelik yapılacaklar örtük bir şekilde değil özel zaman ve planlı etkinlikler dahilinde tüm okul genelinde uygulanan takibi yapılan bir çalışmalar bütünü olarak yer almalıdır. Okul genelinde planlı, etkili, istikrarlı uygulanan, sonuçlarına göre düzenlemeler yapılacak gözlem formları oluşturulabilir.
- Saygı değerinin öğrencilerde davranış haline getirilmesine hizmet edecek okul genelinde eğitimin tüm paydaşlarının birlikte katkı sağlayacağı planlı etkinliklerin yapılması önerilebilir. Bu etkinliklerin planlanmasında tüm okul personelinin ve okul-aile-toplum işbirliğinin katkı sağlaması gerekliliği konusunda öneri getirilebilir.
- Öğretmenler için değerler eğitiminin nasıl verileceği konulu becerilerini artıracak yönde hizmet içi eğitim kurs ve seminerleri düzenlenebilir.
- Öğrencilerin görüş ve teklifleri doğrultusunda okul ve sınıf kuralları oluşturulmalıdır.
- Saygı değerinin edindirilmesinde okul ve sınıf ortamlarında daha itinalı davranılmalıdır.
- Mevcut müfredat programlarında yer verilen kök değerlerin tamamına yönelik etkinlikler yapılabilir.
- Öğretmen yetiştiren lisans programlarında "Değerler Eğitimi" konulu derslere yer verilerek öğretmenlerin değerler eğitimine yönelik temel bilgilere sahip olması sağlanabilir.
- Öğrencilere, sadece saygı değerini değil tüm değerleri işlevselleştirebilecekleri ortamlar sunulabilmelidir. Bunun için de okulların, uygun, verimli, dinamik bir öğrenme ortamı oluşturacak şekilde tasarlanması sağlanabilmelidir. Okullarda öğretmenlerimizin yıllık proje ya da performans ödevleri konusunda bakış açılarını değiştirerek sunum hazırlama veya yazılı ödevler yanında saygı değeri konulu teknoloji araçları ile yapılmış kısa film, afiş tasarlama vb. çalışmalar da eklenebilir.
- Öğrencilerden saygı değerine yönelik herhangi bir senaryo oluşturma ya da hikaye üretmeleri istenebilir. Bunun sonucunda elde edilen veriler sayesinde öğrencilerin hayal güçleri desteklenebilir ve öğrenme süreçleri aktif hale getirilebilir (Ünal, 2011).

KAYNAKLAR

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A., ve, Tarman, B. (2013). Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 191-206.
- Aksoy, E. (2017). *İlkokullarda değerler eğitiminde etkili olan faktörlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Siirt). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=fCLz5g4KjbC41GDI4X5TDg&no=OmYX0pLnG6lepz_AZ9vRWw adresinden edinilmiştir.
- Alabaş, R. (2018). *Değerler Açısından İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programları*. H. Yolcu. S. O. Haçat, (Ed)., Bilim İnsanı Dr. Mustafa Eski'ye Armağan: Eğitime Adanmış Bir Ömür (1.Baskı) içinde (453-472). Ankara: Pegem Akademi.
- Altan, M. Z. (2011). Çoklu Zeka Kuramı ve Değerler Eğitimi. *Pegem, Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 53-57.
- Altunsoy, Y., Başçı Namlı, Z. (2021). Duygu ve düşüncelere saygı değerinin etkinlik temelli öğretiminin saygı eğilimine etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19(42), 305-335.
- Arıcı, İ., & Maden, K. (2018). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında saygı değeri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 237-256.
- Atılğan, H., Kan, A ve Doğan, N. (2013). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme (6.Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Başçı Namlı, Z. (2017). Sınıf Öğretmenlerin Perspektifinden Değerler Eğitiminin İncelenmesi: Erzurum Örneği. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 343-367. <https://doi.org/10.15869/itobiad.297130>
- Bogdan, R. C. & Biklen, S.K. (2007). *Qualitative research for education (Fifth edition)*. Boston: Pearson education.
- Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/2, 429-436.
- Çengelci, T., HANCI, B., Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler eğitimi dergisi*, 11(25), 33-56.
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Genişletilmiş 4. baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Çoban, O. (2016). *Sokratik sorgulama yöntemi ile sorumluluk değerinin öğretimi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id> adresinden edinilmiştir.
- Çöl, M. (2022). *2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.
- Deveci, H., & Selanik AY, T. (2009). İlköğretim öğrencilerinin günlüklerine göre günlük yaşamda değerler. *Journal of International Social Research*, 1(6).
- Dılmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçüğü ile sınanması*. (Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <http://hdl.handle.net/123456789/9339> adresinden edinilmiştir.
- Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I*. Ankara: Pegem Akademi.
- Firat, M., Yurdakul, I. K., & Ersoy, A. (2014). Bir eğitim teknolojisi araştırmasına dayalı karma yöntem araştırması deneyimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 64-85.
- Gömlüksiz, M. N. (2007). Lise öğrencilerinin toplumsal değerlere ilişkin tutumları: Elazığ ili örneği", *Değerler ve Eğitimi. Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28.
- Gömlüksiz, M. N., Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Gözler, A. (2020). Değerler Eğitimi Kapsamında Hazırlanan Akademik Çalışmaların Farklı Değişkenler Göre İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 224-241.
- Gündüz, M. (2014). *İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde "sorumluluk" değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretiminin akademik başarı ve tutuma etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara). <https://avesis.gazi.edu.tr/yonetilen-tez/ff553bb3-5def-494c-805e-c81bcf9804ca/> adresinden edinilmiştir.
- Gürültü, E., Bildik, C., & Erişen, Y. (2019). İlkokul öğretim programlarında yer alan" saygı" kök değerinin öğretimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitimde Elli Yıl (Prof. Dr. Mehmet Ali Kısakürek'e Armağan) içinde* (s. 231-258). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Kızılkapan, O., Eroğlu, S., Nacaroğlu, O. ve Karaca M. (2022). Karma Araştırma Yöntemi Kullanan Çalışmalar. O Bektaş, M.Karaca (Ed.), *Pragmatizmden Uygulamaya Karma Araştırma Yöntemi içinde* (s.195-242). Ankara: Nobel Yayınevi.

- Köse, M., Demir, E. (2014). Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğrenci görüşleri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 4(1), 08-18.
- Külünkoğlu, T. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin öğretmene saygı değerine ilişkin görüşleri. *Asya' dan Avrupa' ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-22.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research (Second edition)*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Siew, N. M., Amir, N. ve Chong, C. L. (2015). The perceptions of pre-service and in-service teachers regarding a project-based STEM approach to teaching science. *SpringerPlus*, 4(8), 1-20.
- Sezer, A., Çoban, O., Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin Sorumluluk Değeri Algılarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 122-144.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (Third Edition)*. California: Sage Publications.
- Ünal, F., (2011). Öğretmenlerin öğrencilerine kazandırmak istedikleri değerlere yönelik bir inceleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (4), 3-24.
- Ünüvar, A. (2007). *Lise öğrencilerinin algıladıkları ana-baba tutumları ile kendine saygı düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya). <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/9352> adresinden edinilmiştir.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Allyn ve Bacon/Pearson Education.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics* (Vol. 6, pp. 497-516). Boston, MA: pearson.
- Terzi, Y. (2019). *Anket, güvenilirlik-geçerlilik analizi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/1030_32625_1500.pdf, 21, 2023.
- Tezbaşaran, A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Türk, N., Nalçacı, A. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan Örneği). *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 39-56.
- Yalçın, S. (2021). *Ölçek Geliştirme Ve Uyarlama Süreci Bilgi Notu*. [PDF belgesi]. <https://egitim.ankara.edu.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Yazıcı, A., Yazıcı, S. (2015). Saygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/14, 769-780.
- Yıldırım, S. G., Becerikli, S., Demirel, M. (2017). Farklı Bakış Açılarına Göre Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi. *İlköğretim Online*, 16(4), 1575-1588. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342975>